

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 7—10

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште	197
2. М. Сћевацковић: Сложени глаголски облик или сложеница	209
3. Б. Милановић: О облику једног глагола у екавском изговору	225
4. Д-р Павле Ивић: О виду глаголског облика <i>будем</i>	239
5. Ђ. Живановић: О једном вокативу	246
6. Св. Предић: Ипак, <i>quite a pop move</i>	248
7. П. Ивић: О акценту презимена као <i>Илић, Панџелић</i> и сл.	251
8. Ђ. Живановић: Подваљак	255
9. Б. Терзић: Првак „Бољшег театра“	258
10. Драгиша Живковић: О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе	261
11. М. С. Лалевић: Обрада субјекта	273
12. Језичке поуке	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рјечница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК ИЛИ СЛОЖЕНИЦА

У граматикама српскохрватског језика футур I се убраја у сложене глаголске облике. За њ се каже да се гради од инфинитива и енклитичког презента глагола *хћети*. И ово је сасвим тачно. У састав футура I доиста свагда улазе два означена облика. Али то још не значи да је он увек сложено глаголско време.

У савременом српскохрватском језику он је ово свагда само од глагола с инфинитивом на *-ћи* (*Ја ћу рећи* и *Рећи ћу*, *Одмах ће доћи* и *Доћи ће*), док је футур I глагола с инфинитивом на *-ћи* сложен глаголски облик једино ако не долази на почетку реченице, па помоћни глагол стоји испред инфинитива, као у примерима: Он *ће говорићи* и Одмах *ће говорићи*, Ми *ћемо ти враћићи* и Сутра *ћемо ти враћићи*. Међутим, кад глаголска енклитика стоји на своме правој месту, тј. непосредно иза инфинитива, у коме се случају и јавља проблем о коме ћемо овде говорити, — футур I глагола на *ћи* употребљава се и као прост и као сложен облик. У оба ова вида он се употребљавао и у књижевном језику ранијих векова. Али се тада није много пазило на то да ли ће се свака посебна реч написати одвојено или заједно с којом другом речју. У савременом књижевном језику, тј. у језику нашем скоро од почетка рада Вука Караџића до данас, футур I је код многих писаца само сложена реч — сложеница, а не сложен глаголски облик. Он се такав, као сложеница, дакле, употребљава више од једног века код свих српских, а и код неких хрватских писаца. Али код ових последњих ретко кад доследно. За хрватске писце се може рећи да га, и то нарочито за ово време, употребљавају углавном као сложен глаголски облик. Према томе је сасвим природно што су и граматичари код Срба, почев од Вука Караџића до последњих,

футур глагола с инфинитивом на *ћи* када помоћни глагол долази иза њега (тј. иза инфинитива) давали једино у облику сложене речи, док су га Хрвати у граматикама које су писали на своме матерњем језику већином узимали као сложен глаголски облик. Али је и код неких хрватских граматичара футур I глагола на *ћи* у означеном положају и у приказаном реду његових делова сложеница, а не облик од две речи. Од ових је први П. Будмани, у својој врло познатој и за оно време одличној књизи *Grammatica della lingua serbo-croata* (1866/67), футур о коме говоримо дао као једночлан облик. А такав је овај облик и у неким школским граматикама писаним на матерњем језику за школе у Хрватској. Између осталих и у Граматици Мирка Дивковића. У I издању ове књиге од 1890 налазимо футур: *хвалићу, хвалићеш...* (в. стр. 84).

У ово време, мислим крајем 80-их и почетком 90-их година прошлога века Хрвати дефинитивно прихватају правопис и граматички облик књижевног језика В. Караџића и Ђ. Даничића. У то време, боље рећи — нешто пред тим, и други су хрватски писци, између осталих познати и много заслужни хрватски филолози: Марцел Кушар, Армин Павић, М. Ваљавец, И Милчетић, Ђ. Шурмин, Иван Броз и Томо Маретић, како нам на то за неке од њих указује А. Стојићевић у својој расправи: *О писању сложеница у српскохрватском језику* (Гласник Југословенског проф. друштва, књ. XV, св. 7, Београд 1935) и како је то, уосталом, лако проверити у њиховим делима из онога времена, — футур писали као једну реч. Код првог од њих, у његовим делима објављеним за последње две деценије XIX века, где год их отворимо, налазимо облике футура типа: *биће, гледаће, веселиће се, увидјећемо, ошћаће* (ови су забележени на првих неколико страна Кушареве *Повијести развишка нашега језика хрватскога или српскога*, Дубровник 1884) и сл. Кушар је, рекло би се, овде био доследнији од осталих. У својој књизи *Наука о правопису језика хрватскога или српскога* (Дубровник 1889) он се изрично залаже за овакав облик футура речима: „пиши по фонетичком правопису заједно футур I код глагола, н. п. чућу мјесто чући ћу или чушћу, али: ја ћу чући итд., погинућу, видјећу, молићу, казаћу, вјероваћу (стр. 80). А и остали сад поменути

писци су у овоме времену футур глагола с инфинитивом на *-ћи* писали као једну реч. Примера ради указујем на овај облик код Ваљавца, Милчетића и Шурмина какав налазимо у Раду 121 Ј. Ак. из 1895, у коме смо забележили: *требаће, биће, додаћу* (стр. 207) — код Ђ. Шурмина; *биће* (стр. 94) — код Милчетића; *имаће* (стр. 181) — код Ваљавца; а ту нисмо нашли ни једног примера футура ових глагола као сложеног облика. Последња двојица, И. Броз и Т. Маретић, највећи иначе и најзаслужнији вуковци код Хрвата, који су свакако највише учинили за коначно изједначење књижевнога језика и правописа Хрвата и Срба и који су се, по речима А. Стојићевића, осамдесетих година колебали између простог и сложеног облика футура, већ у својим делима (Броз у Правопису од 1882, а Маретић у Граматици од 1899) којима су стекли сад поменуте заслуге определили су се за употребу футура I глагола на *-ћи*, као сложеног глаголског облика од крњег инфинитива на првом и енклитичког презента глагола *хћећи* на другом месту. И то је, несумњиво, више него ишта друго учинило да код Хрвата овај облик иза тога добије тако рећи општу употребу. Отада су се хрватски писци, између осталих и граматичари, без обзира на то што су се разлике у језику и стилу код Срба и Хрвата иначе постепено умањивале, држали овога облика футура. И ово је до данас остала најдоследнија разлика у правопису између српских и хрватских писаца.

Т. Маретић је, истина, последњих година живота опет писао и у II-ом издању велике своје *Граматице и стилистике хрватскога или српскога језика*, од 1931 г., дао футур глагола с инфинитивом на *ћи* кад помоћни глагол долази непосредно иза њега у облику једне, дакако, сложене речи — вероватно зато што се сматрао обавезним да се држи Правописних упутстава што их је 1929 г. израдила правописна комисија чији је члан и он сам био. Али је теориски и овде остао доследан своме схватању које је дао већ у I-ом издању своје Граматике (од 1899) и према коме овај футур треба писати у облику: *говориш ћу, кућоваш ћеш, плесћ ћемо* зато што се, по његову мишљењу, на једној страни, „енклитике растављено пишу од ријечи с којима их акценат веже“, а на другој су фонетици „одмјерене гравике у којима се креће:

она биљежи само оне промјене гласова, које настају у ријечима, а не међу ријечима“ (в. тач. 34 б).

И остали су хрватски граматичари за последње неколике деценије били истог гледишта. Један од њих, Д. Боранић, рецимо, у Правопису изричито наглашава да се праскави дентали када се нађу непосредно испред африката, у којима се неким својим елементима садрже, мењају само у речима а не и „између ријечи“ и да зато „ваља писати у футуру: *чуваш ђу, видјеш ћемо, даш ћеше*“ (в. IV издање Брозова Правописа у Боранићевој припреми). Али је за осветљење проблема о коме говоримо врло значајно што Боранић већ у првом издању свога Правописа, од 1921 г., овој напмени додаје да се говори: *чуваћу, видјећемо, даћеше* и што се и другим хрватским граматичарима пре Боранића као обавезна наметала потреба да истакну како се футур изговара као једна реч. Тако већ споменути Мирко Дивковић, писац познате школске граматике која је доживела врло велики број издања — у XVI њеном издању, од 1917 г., тамо где даје облик футура: *хвалиш ђу, миш ђу* одмах за овим додаје да се изговара *хвалићу* и да тако неки и пишу (в. стр. 118). А у *Грамашници хрвајскога језика за женски лицеј* (Загреб 1916) Ј. Флоршиц поред обрасца футура као сложеног облика с примерима *шресш ђу* и *биш ђу* констатује да гдекоји пишу: *бићу, бићеш...*

Прихватању двочланог облика футура глагола с инфинитивом на *ши*, разуме се — у његову окрњену облику, ишла је на руку и чињеница што је у другим случајевима, тј. кад помоћни глагол дође испред инфинитива код свих глагола, то сложени глаголски облик и што је од глагола с инфинитивом на *-ћи* у новијем књижевном језику он само такав без обзира на то којим редом иду његови саставни делови. Али да је ово недовољно оправдан разлог, — нешто ћемо касније видети. Даље, што се хрватски и српски писци и граматичари међусобно разилазе у овоме питању (а они се ту већином разилазе) за то такође постоји један чињенички разлог, на коме ћемо се баш овде задржати и покушати да оценимо у коликој мери он оправдава разлику о којој је реч.

Ми смо горе рекли да и у нашем књижевном језику прошлости налазимо примера футура I у облику једне речи. Али би он у првим вековима развитка наше књижевности на народном језику, допуштамо, био врло редак да су се писци онога времена држали савремених принципа о одвојеном и састављеном писању речи. Ако у Јудити М. Марулића, рецимо, и налазимо облике футура редовно написане у облику једне речи (*послашћу* — I 55, *служићемо* — II 67, *умрићће* II 75, *пришиснућће* II 88, *умићће* II 196, II 325, *зидићће* III 22, *живићћеш* III 25, *сјасићћеш* III 26), — то још није доказ да је ово онда била сложеница у ономе смислу како ми данас оцењујемо сложенице, јер Марулић, као и многи други писци његова времена, па и каснији, и друге енклитике обично пише заједно с речима на које се оне наслањају. Али примере футура са изгубљеним *ш* испред *ћ* од облика помоћног глагола можемо сматрати сложеницама. А таквих је примера тушта и тма код наших писаца који су од краја XV до краја XVIII века писали на народним дијалектима својих крајева. Њих је дао Т. Маретић у *Историји хрватског правописа* (Загреб 1889), у којој у закључку (на стр. 394) о облику футура глагола с инфинитивом на *ши* каже да га писци означеног времена пишу са *ћ* и са *шћ*, и то само са *ћ* 19, а са неупрошћеном групом *шћ* — 14, док је код 27 њих нашао и једне и друге облике. Најстарији примери таквог футура у Рјечнику Југославенске академије (а старијих нема ни према Маретићевој Историји хрватског правописа) јесу из Рукописа Дубровчанина Н. Рањине с почетка XVI века. Одатле су узети: Он истином спасен *учиниће* пуок свој; *Знаће* да пророк јест у Израелу; *Говор' ти нам и слишаћемо* (в. под *хошјеши* стр. 668/II). А остали примери које П. Будмани (обрађивач глагола *хошјеши*) тамо (у Рј. Ак.) даје из XVII и XVIII века су из језика (опет Дубровчанина) И. Гундулића: (Скоро очи тве *видјеће* свијетле мире од Атене), Бокеља Ј. Матовића (*Шест дана шрудићеш*), из славонских писаца А. Канижлића (*Видићемо* последије, *Даће* ти мој отац) и В. Дошена (*Видићеш* му онда дицу) и из народних песама (*Насред горе саградићу* цркву; *Мирисаћу* жуту дуњу на море, ... а *поићу* виту лозу винову, а *љубићу* младу мому

скоро вјерену; *Биће* тебе вина изобила ако цару неће ни достати; *Одвешћу* га двору на вечеру; *износићу* трегодишње вино, *ојојићу* Наода Момира, *однећу* га у цареве дворе; *Изгореће* слама, али ће и миши сјести *ће* не ваља). Оваквих примера је могло бити и пре XVI века. Али се ипак може тврдити да је наш данашњи футур I по пореклу своме сложен глаголски облик. А осим тога код писаца који су у времену од XV до почетка XIX века писали на народном језику свога краја облик инфинитива у футуру је врло често био без крајњег *и* и када је помоћни глагол стајао испред њега. Ово није потребно потврђивати никаквим примерима ни из речника ни било одакле, јер је књижевност наша из тога времена, уколико је писана на народном језику, како је одвећ познато, сва била на локалним дијалектима крајева у којима се развијала. А сви ти дијалекти и данас (а не само у време писања књижевности на њима) познају инфинитив без крајњег *и*, како у футуру тако и у свим другим функцијама у којима се овај облик употребљава. То ће рећи да је у језику којим је у прошлости писана наша књижевност на више локалних дијалеката било основа за употребу оваквог крајњег инфинитива и у савременом књижевном језику. Али Вук Караџић није прихватио ни ову као ни ма коју другу особину из језика ранијих књижевности, уколико је није било у народним говорима оних крајева који чине најужу основицу данашњег нашег књижевног језика. Хрватски писци препородитељи с Људевитом Гајем на челу су се, међутим, нешто друкчије односили према књижевном језику прошлости.

За нас је подједнако схватљиво и Вуково гледиште и гледиште хрватских језичких реформатора. Иако су и једни и други узели савремени народни језик најновијег штокавског типа и језик на њему испеваних народних умотворина, Вук, природно, полазећи од језика на коме је до њега писана књижевност код Срба, а који је народу био туђ, — није могао из њега ништа прихватити. Хрвати су, међутим, већ неколико векова имали књижевност на више дијалеката народног језика, па и на дијалектима блиским онима што су у основици савременог књижевног језика — на дубровачком, на пример. И исто је тако природно што су хрватски

препородитељски писци и језички реформатори сматрали да из језика познатих писаца ранијих векова могу узимати поједине речи, њихове облике, и целе обрте који данас звуче као архаизми. На тај начин се и наш облик футура од крњег инфинитива, без крајњег *и*, и енклитичког облика презента глагола *хшешѣи*, као две посебне речи, очувао у књижевном језику код Хрвата до данашњег дана, мада су гдекоји хрватски писци последњих десетина XIX века, како смо горе изнели, овај футур употребљавали и као прост глаголски облик. Али иако овакав однос Хрвата према књижевном језику природно проистиче из дуже историје његова развика, ми не налазимо оправдања за коначно усвајање сложеног футура с обликом крњег инфинитива не само са уско лингвистичког гледишта већ ни кад узмемо у обзир све оне услове и појаве које на промену језика у целини и на промену појединих његових особина утичу. Ако се овакав облик инфинитива допушта у футуру, не може се разумети зашто се он такав не би употребљавао и у другим службама, јер уколико га је раније било у народноме језику и језику покрајинских књижевности, и уколико за њега данас знају народни говори у футуру, исто се толико употребљавао и употребљава се и у свим другим службама, ван футура. А осим тога, ако се проблем посматра из овог аспекта, сигурно нема никаквог оправдања да се друкчије гледа на облик футура од глагола с инфинитивом на *-ћи*, јер се инфинитив без крајњег *и* и ових глагола употребљава, и употребљавао се, дакако и у футуру, у многим дијалектима нашег језика, па и у покрајинским књижевностима које су на тим дијалектима писане. Ово нам поред осталих потврђују примери које налазимо у Рј. ЈАк. (на стр. 669): *Доћ ћу и видјеш ћу...*; *Ти изаћ ћеш краљ могући*; *За тој рећ ћу дјела вридних*; *Доћ ћеш с нама на небеса* (из Ј. Каваџина); *Наћ' ћеш тајка*, *наћ' ћеш мајку*; *Ошић' ћемо Богу на диване*; *Осјећ' ћу јој руке до лаката*; *Дић' ћу на вас Србље и Мађаре*; *Одврћ' ћу се у равно приморје* (из нар. песама). А ову вредност свакако имају и примери футура: *помоћће* (стр. 144), *наћће*, *сћећће*, *доћће* (182), *дићће*, *изаћће*, *проћће*, *поћће* (из Дубровачких писаца XVII и XVIII века Аквилинија, Ђорђића и Росе), које

Т. Маретић у овоме облику даје у својој Историји хрватског правописа.

А ако бисмо, најзад, као књижевне могли узимати све језичке особине којих има код познатих писаца из прошлости, ми не бисмо имали разлога одбацити ни прост облик футура глагола на *-ћи*, какви су данас познати у многим народним говорима и каквих је било у језику наше књижевности и у ранијим вековима њеног развика на народном језику, о чему довољно потврде налазимо опет у Рј. ЈАК. (стр. 668/II и 669/I), где нам Будмани за то даје примере: *Устаћу и поћу к отцу мому; Доће* ноћ када ниткор не узможе дјеловати; *Убозијех* кијем добра *моћеше* учинит свакоја; *Поћемо* к Пилату; *Поћу* ја ријети нека се надају; *Наћеш* дуб кигоди; *Рећу* т', би' ме али кари; *Наћемо*, да људи не само, ну звири...; Мним, да милос *моћу* имат међу њими; Мним, да змије свим милосне, када мој плач слишат' стану, *врће* чемер свој на страну; Страх ме, да опет брзо оди сасма тужна са мно *доћеш* (из дубровачких писаца: Н. Рањине, Н. Наљешковића, А. Чубрановића, С. Бобаљевића и И. Гундулића) и нарочито у Маретићевој Историји хрватског правописа у којој су овакви примери, — нађени код 20 штокавских писаца — наведени на странама које ћемо ниже навести.

Могло би се онда, и то са још више права, поставити питање зашто облик инфинитива без крајњег *и* и глагола на *ћи* и глагола на *ћи* није и уопште остао обликом књижевног језика кад је његова употреба јако распрострањена и у данашњим говорима нашег језика, а код старијих наших писаца се исто тако врло много употребљавао, како у облику футура тако и у другим службама његовим. Одговор на ово питање ипак није тешко дати. Ако се понекад у књижевном језику могу, па и морају, допустити и по два непосредна облика у истој служби — шаренила у њему ипак не треба да буде.

И ми се питамо зашто су поред осталих и хрватски граматичари И. Броз и Т. Маретић, који су својим делима о језику (први Правописом од 1892, а други Граматиком од 1899) раскрстили с претераним традиционализмом, учинили крај многим колебањима и уклонили све друге разлике у

облицима и правопису књижевног језика између Срба и Хрвата, — коначно ипак задржали ову једину у облику футура с краћим инфинитивом глагола на *-ши*, мада су једно време пре тога овај футур писали као прост глаголски облик, тј. као једну сложену реч. Претпостављамо да су и они свакако знали да се овакво питање намеће. Маретић га, штавише, сам поставља и сам на њ даје одговор у образложењу које износи у Граматици у прилог сложеног облика футура с инфинитивом без крајњег *и*. Али се ми одговором његовим не можемо задовољити.

Слушајући да се футур глагола с инфинитивом на *-ши* када овај облик дође непосредно испред енклитичног презента глагола *хћеши* изговара искључиво као једна реч, што су сви хрватски граматичари обавезно истицали (исп. горе), — Маретић је као и остали мислио да су ова два члана који улазе у састав тога футура само у изговору једна целина, као што су и друге акценатске целине од по две речи између којих је само једна акцентована а друга се акценатски на њу наслања. А и за њега су то две посебне речи као: *говорио сам, купио си, чудим се* или још верније као што су синтагме: *оћеш ћу, дваћуш ћеш, кад ћемо, сад ћемо*, које ипак то остају иако се изговарају као по једна реч (као: *оћећу, дваћућеш, каћемо* и *саћемо*), зато што се упрошћавање сугласника до кога у изговору и овде долази — у писму верно претставља само када су сугласници који се у додиру не трпе један до другог у истој речи. Међутим, ако ти сугласници припадају двома узастопним речима, ма налазили се они и непосредно један за другим, словни знаци њихови се обавезно пишу. Али се ово тумачење, које прихватају све присталице сложеног футура од скраћеног облика инфинитива, без крајњег *и*, не може прихватити, јер су и двочлани глаголски облици и двочлани изрази, па и они с губљењем сугласника у изговору, које по Маретићу овде наведосмо, како ћемо то ниже показати, једно, а наш футур је сасвим друго. Ово, очевидно, и Маретић некако осећа кад настоји да докаже исправност писања футура какви су: *мислиш ћу, чуваш ћеш* и сл. тврдећи за њих да нису противни „фонетичком правопису... особито што се облици *мислиш, чуваш*

често налазе у народним пјесмама свих штокавских говора“ (в. Граматику и стилистику, II изд. тач. 35 с).

Наш велики граматичар овде сам себи противуречи, јер на свега неколико редака пред тим, образлажући зашто је Вук писао *мислићу, чуваћеш, плешћемо* итд., каже да „он никад није писао *мислиш, чуваш, плешш*, држећи да су то дијалектизми, а право књижевно да је: *мислиши, чуваши, плешши* итд.“ Маретићу су једанпут инфинитиви без крајњег и дијалектизми и зато се не употребљавају у књижевном језику, а одмах затим се у футуру могу употребљавати, јер се често „налазе у народним пјесмама свих штокавских говора“. Када би било друкчије, тј. када би се крњи инфинитив употребљавао у свим штокавским говорима и ван народних песама, онда би и његова употреба у футуру свакако била на своме месту, али пошто га у штокавским говорима који чине ужу основицу књижевног језика нема, ни у овој ни у другим службама, — њему сигурно нема места ни у књижевном језику, тим пре што судећи и по изговору футура инфинитив у њему није такав ни у народним говорима у којима се и ван овог положаја крњи инфинитив једино употребљава. А када би његова употреба у народним песмама облику инфинитива без крајњег и у футуру давала ранг књижевнојезичке особине, он би и у другим позицијама и у свим другим службама био књижевни облик, јер се у стиховима народних песама свих штокавских крајева овакав инфинитив среће на сваком кораку, и иза облика помоћног глагола *хшеши* (као у стиховима: Од Србије нико доћ му неће IV, 194; Што ћеш градиш дворе на Загорје I, 381; Ако хоћеш браш босиљак дођи у подне, ако хоћеш љубиш Мару дођи довече I, 294; Нећу служиш на срамоту Турке) и у вези са свим другим глаголима и изразима (исп. стихове: А пјешци га ни чуш не могаху IV, 23; Више Кулин пушоваш не смије IV, 194; Ал' се Србљи дигнуш не смједоше IV, 132; Ја ћу ићи ка Стамболу граду/служиш цара девет годин дана I, 298; Сву ноћ мени заспаш не дадоше I, 482 и многе друге). Ни на овој метричкој, колико ни на ма којој другој поетској лиценцији не могу се заснивати никакви искључиво лингвистички закони, нити се пак може сматрати особином књи-

жевног језика све што је ма колико распрострањено у стиховима било народних, било уметничких, индивидуално написаних песама.

Још мање се можемо сложити с Маретићем у томе што он облик футура типа: *мислиш ћу, чуваш ћеш* изједначава са: *говорио сам, купила си, чудим се* и са *оћеш ћу, дваћуш ћеш, кад ћу, сад ћу* (исп. горе), пошто су ово двочлани облици и изрази. Они су то били у прошлости, и то су остали зато што није било и нема услова да дође до њихова срастања у једну сложену реч (на начин како су срасла два глаголска облика који улазе у састав футура I глагола с инфинитивом на *ћи* када непосредно за њим долазе презентске енклитике *ћу, ћеш*), јер посебни облици у њима чувају и свој облик и своје значење. Да је до промене којег од ових елемената дошло, онда би и у тим облицима могло доћи до срастања њихових чланова у сложеницу какво се извршило и у некадашњем двочланом пољском перфекту, рецимо, у коме је од ранијег: *miał jeśm, miał jeś, mieli jeśmy, mieli jeście* добивено: *miałem, miałeś, mieliśmy, mieliście*; исп.: „W życiu językowem polskiem ogólnem dążeniem przechodzenie od dwuczłonowości do jednoczłonowości, т. ј. gdy jakieś pojęcie oznacza grupa dwu wyrazów i gdy takie wyrażenie powtórza się w mowie bardzo często, to oba te wyrazy niejako zrastają się z sobą w jeden wyraz, przyczem w pozycji enklitycznej najczęściej następują różne dźwiękowe uproszczenia“ (Jan Łoś, Gramatyka polska, część III odmiennia (fleksja) historyczna, Lwów-Warszawa-Kraków, 1927, 294—295). Маретић на горе означеном месту изрично тврди да се енклитике никада не срастају с речима на које се акценатски наслањају. У својој критици тога схватања А. Стојићевих у овде већ навођеној расправи о писању сложеница примером *регби* обеснажује горњу тврдњу. Ми овоме додајемо да групе речи с једном акцентованом и другом енклитичном речју у томе погледу не претстављају ништа посебно, него се понашају као и све друге групе речи које се у истом реченичном реду дуго употребљавају једна уз другу. И ако обе те речи у таквоме реду чувају у потпуности и своје значење и свој облик, оне као такве, тј. као посебне речи остају једна поред друге све док не дође до

промене ових њихових елемената, или оба или бар једног од њих. Међутим, ако до те промене дође, онда долази и до њихова стапања у једну сложену реч. А у облицима футура типа: *чуваћ ћу, мислић ћеш, куповаћ ћемо, чекаћ ће* саставни делови су изменили унеколико елементе чија промена условљава стварање сложеница. Први од тих делова, крњи инфинитив, наиме, за осећање претставника књижевног језика (а овде се и ради о књижевном језику а не његовим дијалектима), оних, дакле, који овог облика не познају, више није оно што треба да буде јер је за њих инфинитив само облик с вокалом *и* на крају. Он је то у толико пре што се и у футуру кад је друкчији распоред његових делова, а код глагола на *-ћи* свагда, употребљава једино овај пуни облик инфинитива. У књижевном језику, дакле, крњи инфинитив претставља измењен овај облик, макар да он посматран из дијалекатске перспективе никада није ни био друкчији. И то је већ само собом довољан услов да доведе до његова стапања с енклитичним облицима презента помоћу којих се у нашем језику гради футур. А шта је, уосталом, и футур у другим неким индоевропским језицима, у француском, на пример. Иако је до сливања презента помоћног глагола и инфинитива у једну реч дошло пре првих писаних споменика, у: (је) *parlerai*, (ту) *parleras*,... (је) *finirai*, (ту) *finiras* и свим правилним футурима лако је познати његове саставне делове макар да се помоћни глагол у њему више и не осећа друкчије него као наставак за овај облик. За: *ћу, ћеш, ће, ћемо*... у саставу футура као простог глаголског облика ово се не може рећи ма да се овде и у нашем језику несумњиво извршило осетно померање значења глагола *хћећи* (хотјети), који се „разликује од *жељећи*, *жудјећи* тијем што субјекат може „хотјети“ само оно што мисли да може бити и не само вољом него и дјелом ради да оно буде чега свега може не бити код жељења“ (П. Будмани у Рј. ЈАК. под *хотјећи*, стр. 655/II) — јер он у футуру „у нашем језику мијења... значење тако да показује само будућност без обзира на вољу субјекта“ (ibid. стр. 667/I). И заиста, између основног значења хтења, жеље, жудње, намере и настојања да нешто буде до онога што се енклитичким презентским

обликом истог глагола у футуру казује разлика је врло осетна. У свим другим функцијама значење глагола *хѣѣши* друкчије је од онога које он има у футуру. А може се рећи да се он у енклитичком облику и не употребљава ван ове функције његове. Што је у савременом језику врло честа употреба реченица само с енклитичним презентским облицима глагола *хѣѣши*, каква је уосталом била и у прошлости, као у примерима: Умри, драга, доцкан у суботу, ја ћу јунак рано у недјељу; Шта *ћеш* у том леду и снијегу?; Сутра *ћемо* у коло; Тере нам осуди кому *ће* ова вил; Али *ћемо* од овога обилније у својих мистих и др., које Будмани из народних песама и старијих писаца наводи на стр. 669 и 670 Рј. ЈАК., — то саму суштину ствари не мења јер у њима, како и сам Будмани тамо каже, имамо просто изостављања инфинитива глагола који је употребљен у непосредно претходној реченици, па га је сувишно употребљавати, или се и без тога одмах може погодити.

Али будући да се из разумљивих разлога о којима ћемо ниже говорити облици помоћнога глагола не срastaју с потпуним инфинитивом глагола на *ћи*, већ се и поред у свему истог значења чувају као посебне речи, јасно је да је одлучујући услов за стварање футурске сложенице, дакако тамо где се она ствара, крњи, тј. измењени облик инфинитива глагола на *ши*, с којим се једино: *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћеше*, *ће* срastaју у једну сложену реч, као што је само измењен облик условио и стварање данас већ застарелих сложеница: *могбудем*, *смедбудем* и *хѣједбудем* (в. у нав. распр. А. Стојићевиха), у којима је само значење првога дела измењено, а значење саставних делова је остало исто. Што није дошло до срastaња делова у *говорио сам*, *кућила си* и сл. облицима — то не треба ни доказивати. И одвећ је јасно да је идентификовање оваквих облика у којима посебни чланови потпуно чувају и своје значење и свој облик са онима у којима су оба дела променила по један од ових елемената потпуно неосновано.

С обзиром на све ово што смо досад утврдили и што је још познато о стварању сложеница сасвим је разумљиво зашто футур није постао прост глаголски облик и у слу-

чајевима када је друкчији распоред његових саставних делова. Па свакако у првome реду зато што ти делови, и један и други, имају неизмењен свој облик (инфинитив је, да се потсетимо, у таквом положају увек пун, неокрњен облик, с вокалом *и* на крају). За ово и иначе није било услова, јер ти делови сада често и не стоје један уз други, а помоћни глагол се, као енклитика обично наслања на реч испред себе. А није тачно да је, како Маретић и др. истичу, енклитични карактер једне речи сметња њеном срастању с речју на коју се акценатски наслања, него би то пре могло условити стварање сложенице (та одвећ је познато да је један од услова за стварање сложенца и једноакценатност њихова), као што ни проклитички положај, сам за себе, не може бити довољан да доведе до њеног срастања с акценатованом речју на коју се наслања. Битни услов и у једном случају остаје промена значења и промена облика или бар промена једног од њих, оно, дакле, што је од глаголских облика *ваља* и *може* у вези са свезицом да довело до стварања сложених модалних речца *ваљда* и *можда*.

Ми не налазимо никаквог разлога, нити има оправдања за различите облике футура глагола с инфинитивом на *-ћи* и оних на *-ши* уколико се он и од једних и од других употребљава као сложен облик. Ако прихватимо гледиште да је футур глагола с инфинитивом на *-ши* када енклитика долази непосредно за њим сложен глаголски облик, као у примерима типа *чуваш ћу*, ми смо самим тим усвојили и начин његова писања у томе облику. У овоме случају нема оправдања ни да се од глагола с инфинитивом на *ћи* футур употребљава у друкчијем облику. Ми смо напред већ наводили примере употребе футура с крњим инфинитивом и ових глагола: *Доћ ћу* и *видјетћу*, *Осјећ ћу* јој руке до лаката, *Наћ ћеш* тајка *наћ ћеш* мајку и др. И мада за њих можемо рећи да они нису слика народног изговора него вештачка конструкција више или мање учених људи — књижевника и скупљача народних песама који су их у овоме облику писали (али зар то нису и такви футури с инфинитивом на *ш*?) — према често понављаном правилу о сугласничким променама у границама појединих речи а не и у

сандхију, и глас *ћ* с краја крњег инфинитива би морало остати у положају испред енклитичких облика глагола *хтеши*, као што стоји на крају других речи које завршавају тим сугласником, напр.: Целу *ноћ ће* причати; И тај *младић ће* доћи; Обећану *помоћ ће* свакако добити, сасвим као у свим сличним случајевима (исп.: *поред дрва, од дасака, испод дрвећа, због главобоље* итд.). И нема разлога у овоме случају поступати друкчије него с обликом футура глагола на *ши*, јер се ни *ш*, колико ни *ћ*, с краја крњег инфинитива испред *ћ* не чује у изговору. Што се нашег футура тиче, *ћ* се у њему на крају облика крњег инфинитива у положају у коме се ту налази не може ни изговарати ни писати, јер би се и с обликом овога инфинитива уколико би он био крњ помоћни глагол морао срести у једну реч. Да се такав процес и у овоме случају заиста и вршио то нам поред горе наведених из Рј. ЈАк. сведоче и примери из Маретићеве Историје хрватског правописа наведени на странама: 16 (*моћу, моћеш, доћеш, наћемо, поћу*), 44 (*наћу, наћеш*), 47 (*доће, поћу*), 66 (*наћемо, моћемо, моћеш, моће, разврће*), 121 (*поћу, поће, доће, наћеш*), 132, 137, 141, 144, 172, 182, 201, 222, 238, 246, 266, 277, 304, 317, 320 и 338. Маретић је прост облик футура и глагола с инфинитивом на *ћи* (односно на *ћ*) нашао, даље, код знатног броја штокавских писаца до краја XVIII века (в. и стр. 376 нав. дела). Па ипак је овакав футур тих глагола и поред тога, као и поред његове врло обичне такве употребе и у данашњем народном језику, с правом одбачен. Он није био примљен у књижевни језик јер се губљењем сугласника *ћ* руши општи део глагола који је носилац његовог основног значења, што се не дешава код глагола с инфинитивом на *ши* (или се, и то у мањој мери, дешава код малог броја њих). Кад од простог футура типа: *рећу, сећу, наћеш, примаћеш* (*примаћи ће*), *доће, рећемо* и сл. одбацимо други његов део, који је уствари помоћни глагол, — преостали делови: *ре-, се-, на-, прима-, до-, ре-*, не значе ништа, па је зато од више облика (*рећ ћу, рећу и рећи ћу*) који су се за футур раније напореда употребљавали за књижевни узет онај који је с те тачке гледишта једино могућ, а, наиме — сложени облик од пуног облика инфинитива.

нитива и презентских енклитика: *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћеше* и *ће*, мада је он у многим народним говорима, понекад и у онима што чине бар ширу основицу књижевног језика, у знатно ређој употреби од дефектног облика футура о којем смо досад говорили (исп. из примера које из језика Кочићевих јунака даје А. Стојићевих у својој више пута овде цитираној расправи). Међутим, и сама основа простог облика футура глагола на *-ши* обично је кадра да обележи основно значење (*зна-*, на пример, или *да-* или *чу-*, или *мле-*) дотичног глагола. Са ове стране, дакле, није било сметње за најширу употребу футура I глагола на *ши* као простог глаголског облика, па му се зато с правом даје првенство над осталим облицима футура о којима је овде било речи. Ово преимућство му дају сви српски као и неки хрватски граматичари. Он је прихваћен и у светској науци о нашем језику. Познати страни граматичари српскохрватског језика А. Лескин, рецимо, Стј. Куљбакин, па А. Меје и А. Вајан — у својим грама-тикама овога језика дају баш овај а не сложен облик, којег употребу оправдава још једино нешто дужа традиција код хрватских писаца као и код већег броја хрватских грама-тичара. Али при одабирању који од ова два облика футура да се унесе у заједнички јединствени правопис српскохрватског књижевног језика, — после свега што смо овде о њима досада изнели, — неће мислић никоме бити тешко да се определи за једночлани облик футура глагола на *ши*.

М. Стевановић